

İbn Haldun'un Mukaddimesinde Tarih Usulü | Ahmet Zahid Özcan

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Kitabü'l İber ve Mukaddime

İbn Haldun (ö. 808/1406)'un uzun çalışmalar sonucunda ortaya koymuş olduğu tarih eserinin tam ismi " Kitabü'l- 'İber (Kitâbü Tercemani'l- 'İber) ve divanü'l-mübtede' ve'l-ğaber fî eyyami'l- 'Arab ve'l- 'Acem ve'l-Berber ve men-asarahüm min-zevî's-sultânî'l-ekber" dir. İbn Haldun'un bir dünya tarihi niteliği taşıyan bu eseri, önsöz ve giriş mahiyetinde kaleme aldığı ve " Mukaddime " adını verdiği bölümle beraber toplam üç kitap ve yedi ciltten meydana gelir.

İbn Haldun Mukaddime'yi 1377 yılında yazmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda da bazı düzeltmeler ve ilavelerde bulunmuştur. El-İber'i ise 1374'te yazmaya başlamış, takip eden yıllarda üzerinde çalışarak ilavelerde bulunmuştur. Bu da El-İber'in bir kısmının Mukaddime'nin öncesinde bittiği anlamına gelmektedir. Otobiyografisi olan Et-Ta'rif'i İber'in sonuna ekledikten sonra 1396 yılında Hafsi Sultanı Ebu Faris Abdülaziz Ebu Hasan'a hediye etmiştir. Müellif girişte tarih ilminin önemine, tarih yazımında takip edilen usullerin araştırılmasına, tarihçilerin düştükleri hatalara, sahip oldukları asılsız kanaatlere ve bunların sebeplerine temas etmiş, tarih ilminin kapsamlı bir tarifini yaparak kendi tarih anlayışını ortaya koymuştur. El- 'İber'in ikinci kitabı, başlangıçtan İbn Haldun'un zamanına kadar kavimlerin ve hanedanların, başta Araplar olmak üzere onlara komşu olan Nabatiler, Süryaniler, Farslar, Yahudiler, Eski Mısırlılar, Yunanlılar, Rumlar, Türkler ve Franklar gibi milletlerin tarihini kapsar. Eserin II-V. ciltlerini oluşturan bu kitapta İbn Haldun kısaca Hz. Peygamber, Hulefa-i Raşidin, Emeviler ve Abbasiler, Doğu İslam dünyasındaki diğer Müslüman hanedanların tarihine de yer vermiştir. El- 'İber'in üçüncü kitabı, Berberiler'in ve Zenateliiler'in tarihini ele alan bir Kuzey Afrika (Mağrib) tarihi olup eserin VI. ve VII. ciltlerini oluşturur.

İbn Haldun, eserin sonuna et-Ta 'rif bi'bni Haldun müellifi haze'l-kitab" başlığı altında kendi biyografisini de eklemiştir. Başlangıçta hayatının 797 (1395) yılına kadar olan kısmını anlattığı bu bölümü, daha sonra tekrar ele almış, hayatının 807'ye (1405) kadar olan kısmını da yazarak genişletmiştir. İbn Haldun, son şekliyle "et-Ta 'rif"i ayrı bir kitap olarak düşündüğünden "et-Ta 'rif bi'bni Haldun mü 'ellifi'l-kitab ve riğletühu garben ve şarken" şeklinde adlandırmıştır. Et- Ta'rif sadece kendi hayatıyla ilgili değil, genel anlamda yaşadığı dönemle ilgili perspektifler sunması açısından da önemlidir. Yine siyasi görevleri, yaşadığı bazı olaylar, sıkıntılar vs. çeşitli konularda geniş bilgiler verdiği gibi Kuzey Afrika devletleri ile de ilgili önemli malumat verir. Ayrıca bu eserinde vermiş olduğu mektup ve şiir örnekleri hem tarih vesikası hem de edebiyat açısından mühim parçalar olarak değerlendirilmelidir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi İbn Haldun'un El- İber adlı dünya tarihine dair eseri, onun tarih ilmiyle iştigal ettiğini gösteren en belîğ delildir. Fakat onun bu kitabın giriş kısmı olarak düşündüğü ve yazdığı Mukaddime, onun şöhret olduğu eseri olmuştur. Gerek ortaya koyduğu felsefe, ilkeler ve prensipler, gerekse yaptığı tanım ve değerlendirmeler onu haklı bir şöhrete ulaştırmıştır. Mukaddime adlı eserden yola çıkarak tarihçiliği üzerinde bazı değerlendirmeler yapmak niyetindeyiz.

Mukaddimedede Tarih Usulü ve Nazariyesi

Öncelikle onun yeni bir tarih kitabı yazarken ki amacını anlamakta fayda var. İbn Haldun'un ifadelerine dayanarak bunu iki ana sebep şeklinde belirtmek gerekir. Birincisi yaşadığı ülkenin ve Batı İslam dünyasının tarihini anlatmak ve bu konuda ortaya konan ciddi çalışmalar olmadığından hareketle ihtiyaca binaen bir eser vücuda getirmek; ikicisi ise tarih ilmine dair yeni görüşler, prensipler ve prensiplere dayanılarak yazılmış yeni bir tarih kaleme alma düşüncesidir.

İbn Haldun tarih ilmini şu şekilde tanımlar: "Gayesi şerefli, faydaları pek çok ve usulü gayet önemli olan bir fendir. Çünkü bu ilim, geçmişteki kavimlerin ahlakı, nebilerin gidişatı, hükümdarların devletleri ve siyasetleri ile ilgili hallere bizi vakıf kılar. Din ve dünya hallerinde, maksadı örnek almak olan kimsenin temin edeceği fayda, bu suretle tamamlanmış olur ."

İbn Haldun tarihi akli, mantıki ve felsefi ilimlerin içerisinde sınıflandırır. Tarihi, felsefeyle sıkı bağları olan bir araştırma alanı olarak tanımlar. İbn Haldun; tarihçilerin, müfessirlerin ve nakil üstatlarının yaptıkları yanlışlıkların başlıca sebepleri olarak rivayetleri zayıf ya da sağlam gibi değerlendirmelere tabi tutmaksızın aktarmaları, bunları herhangi bir mukayese yoluyla değerlendirme yoluna gitmemeleri gibi hal ve tavırları öne sürer. Tarafgirlik, güçlü ve nüfuzlu kimselere yaranma çabası gereği gerçeklerin çarpıtılması, abartılması ya da örtülmesi gibi cürümler işlemektedirler. Yasak zevklere düşkünlük, otoritelere körü körüne bağlanma gibi tutumlar değişmedikçe tarihçiliğin de mesafe kat edemeyeceğini söyler. Tarihçilerin, garip, acayip şeyler anlatma vesvesesine ve hevesine kapıldıklarından dem vurur. Büyük tarihçilerin, geçmişe dair haberlerin çoğunu topladıklarını fakat sonra gelen tarihçilerin onları taklit edip, yalan ve uydurmaları da birbirine katarak hiçbir tenkit ve eleme yapmaksızın eserlerine aldıklarından yakınır. Onların en büyük kusurlarından birisi de kuşkusuz değişen zamanı anlayamamaktır. Yine bu mukallit tarihçilerin hiçbir sebep zikretmeksizin olayları anlatmaları, onları birbirleri ile hiçbir bağlantı ve ilişkileri yokmuş gibi aktarmaları karşısında da oldukça sert eleştiriler yapar. Bu mukallitlerden sonra da başka bir tarihçiler güruhunun ortaya çıktığını, bunların da eserlerini çok kısa ve yetersiz yazdıklarını söyler. Bu eserler sadece şehir ve hükümdar isimlerinden başka bir malumatı muhtevi değildir.

İbn Haldun, tarihçileri eleştirirken ilk önce kendi dönemine yakın tarihçilerden başlamakta ve giderek daha kadim tarihçilere doğru bir sıra izlemektedir. İbn İshak, Taberi, Vakıdi, Mesudi gibi alimlerin eserlerini ve gayretlerini takdir etse de bunların, bilhassa Mesudi ve Vakıdi'nin eserlerinde sakat hususların çok olduğundan yakınır. Her ne kadar bu müellifler ve eserleri İbn Haldun'un gözünde kıymetli olsalar da onun eleştirilerinden paylarını almışlardır. İbn Haldun, seleflerinden bazılarının tarihçilikleri ve aktarımları ile ilgili örnekler zikrederek eleştirir. Fakat bu eleştirileri yaparken son derece sistemli ve makul eleştiriler getirmektedir. Sözgelimi orduların abartılı sayıları ile ilgili tenkitler yaparken, o günün şehir ve devletlerinin durumlarını gündeme getirerek sayıların olabirliğini tartışır. Bahsi geçen arazilerin, abartılı sayılarla anlatılan orduların geçebileceği yahut savaşabileceği yerler olup olmadıkları, dönemin diğer süper güçlerinin ordu sayıları ile mukayese, maddi ve iktisadi olanaklar gibi birçok yönden karşılaştırmalarla rivayetleri ele alarak, böyle mukayeseler yapma zahmetine girilmeden, rivayetleri olduğu gibi aktaranları eleştirir.

Bu ilimle uğraşanların siyaseti, ahlakı, mezhepleri, milletleri, ülkeleri vs. bilmesi gerektiğini söyler. Tarihçi olaylara geniş perspektiften bakabilmeli, olayların arka planına nüfuz edebilmeli, sebep-sonuç ilişkisini göz ardı etmeden bağlantıları kavrayabilmelidir. Tarihsel olayların ve serüvenlerin arkasında bir devamlılık, süreklilik olduğunu, kendiliklerinden birdenbire ortaya çıkmadıklarını kavrayan bir zihin dünyası inşa etmek her tarihçinin görevidir. Tarihi olayların, zorunlu olarak çıktığı bazı tarihsel özerin ve doğaların olduğu gerçeğinin bilincinde olmak durumundadır.

İbn Haldun, tarihsel olaylara ve haberlere böyle tenkitçi bir yaklaşımın kendisinden önce ortaya koyulmadığını söyler, dolayısıyla kendi çabasının bu alanda bir ilk olması hasebiyle önemli olduğuna vurgu yapar. Tarih yazıcılığının hadis ilmi ile doğrudan bağlantılı halde olduğundan hareketle, hadisteki kişi eleştirisi merkezli tenkit metodunun yeterli olamayacağı, dolayısıyla içerik eleştirisinin yapılmasının elzem olduğu, kişi yani ravi ve senet tenkidinin sadece yardımcı hüviyette bulunabileceği görüşündedir. İşte bu noktada İbn Haldun'un en önemli kavramını, "umran" terimini, ele almak icap eder.

Umran kavramı, İbn Haldun'un dilinde canlıların ortaya çıkması ve hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli her türlü şartlar, yerler ve faaliyetlerdir. Zira insanların toplum halinde yaşamaları zorunludur. Bu zorunluluğu açıklarken toplumdaki görev paylaşımı üzerinden hareket eder. İnsanlar hem bu görev paylaşımı ile varlıklarını sürdürürler hem de birliktelik sayesinde tarihin sayfalarında onların varlığına delil olabilecek faaliyetler icra

edebilirler. Yine bir toplulukta, o topluluğa önderlik edecek üstün bir otoritenin olması şarttır. Bu tanıma göre umran bilimi, bugün sosyoloji başta olmak üzere bütün sosyal bilimlerin bir çatı ismi, insanın toplum halinde yaşamasından neşet eden her türlü hal, hareket, olay, faaliyeti vs. içerisine alan ve inceleme sahası olarak belirleyen bir saha olma niteliğindedir. O, her türlü tarihi olayın ya da daha açık bir ifadeyle tarihe dair her şeyin umran ilmi çerçevesinde ele alınması gerektiğini söyler. Zaten onun için tarihi olaylar, şahsiyetler, devletler kendi dönemlerinin içerisinde ele alınıp incelenmesi gerektiği için, aynı zamanda umran ilminin direk olarak, üzerinde pratik etkilerinin yansımasının tespit edilebileceği bir alan olma hüviyetindedir. Böylece tarih ilmi tesadüflerin cirit attığı bir saha olmaktan arındırılmıştır. Tarih, sis bulutlarından, büyük adam menkıbesinden beri kılınmaya, aydınlatılmaya çalışılır. En azından bu maksada tabi bir tarih felsefesinin temelini atmıştır. Yine onun bu kavramı, içinde medeniyeti ve onun tarihini barındırır. O bir tarih incelemesi yapılırken sadece belli çerçevelerden, belli olaylar ve haberler üzerinden hareket edilmesine karşıdır. Bir toplumu, onu medeniyet yapan ve umran sınırlarının içerisinde sokan her açıdan incelemek diyebileceğimiz kapsamlılığın ve bütünlükçü bakış açısının temellerini atar.

İbn Haldun'a göre tarih, insanların geçmişte yaşadıkları koşulları, toplumsal yapılarına yansıdıkları şekilde tanımayı sağlar. Tarihçinin çalışma alanını, insan eylemlerini toplumsal bağlamlarında ve toplumsal uzantılarında incelemek oluşturur. Bir başka deyişle, tarihçiler, toplumsal yapıyı biçimlendiren ve aynı zamanda toplumsal yapı tarafından biçimlenen insan eylemleriyle ilgilenirler. İbn Haldun'un tarih kavramını iki anlamda kullandığını söylemek mümkündür: İlki insanın varoluşunu belirleyen insani-toplumsal olaylar, ikincisi bu olayları haber veren bilgi. Birincisi tarihi haber, ikincisi eleştirel tarih felsefesi. Birincinin konusu hadiselerdir. İkincinin konusu ise bir bilgi olarak tarihtir.

İnsan topluluklarını tanımak ve böylece onlar hakkındaki rivayetleri doğru bir şekilde değerlendirebilmek için onların yaşadıkları coğrafyayı da bilmek gerekmektedir. Toplum içi ve toplumlar arası ilişkilerde demografi unsurunu etkili bir faktör olarak kabul etmesi de onun ortaya attığı fikirlerden bir başkasıdır. Nitekim İbn Haldun Mukaddime'nin başlarında coğrafyaya, iklimlere, bunların insanlar üzerindeki etkilerine dair bölümler de kaleme almıştır.

İbn Haldun'un fikirleri ve eleştirileri, ortaya koyduğu tarih felsefesi, kendi müşahedesinin bir sonucudur. Tarih zahiren eski zamanlara ve devletlere dair hikayelerden ibaret görünmesine rağmen hakikatte onun insan için tefekkür ve tahkik vasıtası olduğu görüşündedir. Hadiselerin illet ve başlangıçlarının izini sürer. İbn Haldun, tarihi zahiri ve batını olarak ikiye ayıran ilk müverrihtir.

Umran ilmi metodolojisine göre umran, bedevilikle başlar, hadarilikle devam eder. Bu her iki sosyal yapı, insan tabiatının iki farklı aşamasını da ifade eder. Bedevilik aşamasında insan tabiatı, yaratılışa daha yakındır. Hadarilikte refah, lüks, kurumsallaşma gibi etkenlerle asabiyet bağları gevşemekte ve insan tabiatı ilk fitrattan uzaklaşmaktadır. Bunda, insanı kötü davranışlardan alıkoyacak kontrol mekanizmalarının gücünün zayıflaması ya da iyice ortadan kalkmasının etkisi büyüktür. Bedevi umran bu gelişim sürecinde hareket noktasıdır. Hadari umran ise sonradan gelen ve ulaşılandır. Bütün insan toplulukları birincisinden ikincisine doğru hareket eder. Bunlar bir nevi örgütlenme türleridir. Bedevilerin saflıklarını daha çok koruduklarını, şehirlilerin ise zamanla yozlaşabildiklerini, medeniyetin zirveye ulaşmasıyla birlikte zevale doğru yaklaştığını ve bu çöküşün döngüsel olarak yeniden bir oluşu başlattığını belirtir. Asabiyet kavramı da tam bu noktada devreye girer. Asabiyetin İbn Haldun'a göre iki şekli vardır: Neseb, şecere (Soy) asabiyeti, sebep (mükteseb) asabiyeti. İlki bir batından gelme fertler arasındaki uzvi bağlılıktır. Fakat bunun yanında muhtelif vesile ve suretlerle aynı çevreye girmiş uzuvların da arzettiği bir asabiyet vardır.

Hadari toplumların örgütlenmesi devlet kontrolü altında ve bir otorite hükmündedir. Lakin Bedevi toplumlarda böyle bir otorite söz konusu değildir. Daha çok kabilelerin ve aşiretlerin otoriteleri mevcuttur. Böylece bu yapıların lideri toplumun lideri haline gelir. Yine saldırı altındayken bedevi toplumların birbirleriyle kenetlenerek ortak bir savunma ortaya koyması, onların yakınlaşmasına vesile olur. İşte bu gibi yakınlıkların oluşmasına ve devam etmesine yarayan görünmez bağlar asabiyet kavramı ile ifade edilir. Bu görüş hem cahiliye döneminde

hem de Hz. Peygamber'in döneminde bu anlamlarla kullanılmış, hatta Müslümanların kardeşlik bağına aykırı olması hasebiyle kerih görülmüştür. İbn Haldun'un asabiyesi ise daha geniş bir anlamda karşımıza çıkar. Çeşitli büyüklüklerde asabiyetlerin olduğunu söyler. Bu asabiyelerin her biri farklı güçlerde ve boyutlarda olabilir. Ve en önemlisi kan bağı dışında da insanların arasında asabiyetin oluşabileceği kanaatindedir. Aynı çevreyi, aynı hayat tarzını, aynı tehlikeleri paylaşan insanlar belki de kan bağı ile oluşan yakınlıktan daha fazla birbirlerine yaklaşabilirler. Bu yakınlaşmaya da asabiyet denildiği takdirde kavram, dayanışma duygusu ve toplumsallık anlamalarında bir derinleşme kazanır. Fakat devletin oluşturulmasının ve bir insan grubunun başka bir insan grubu üzerinde baskın olmasının da bu kelimeyle karşılandığını görüyoruz. İbn Haldun'a göre tarih, "devlet denen süreç" boyunca bedevilikten hadariliğe doğru sürekli bir akış anlamına gelir. Önce kır-çöl-köy kökenli bir toplum, kabile yahut kabileler grubu devletin her yanında ayaklanır. Bu ayaklanmalar çoğu zaman kurulu nizamın kocamaya başladığı dönemde zuhur eder. Neticede otoriteyi, ihtiyar rejimden alan grup kısa yahut uzun yaşayacak yeni bir devleti inşa eder. Lakin onların inşa ettiği devlet de sonunda ihtiyarlayacak ve onların yerine başka bir yabancı grup gelecektir. Bu şekilde peşi sıra aynı kaderi paylaşan devletler doğacaktır. Asabiyet, başta mülk olmak üzere umranı ve onun diğer unsurlarını (ilimler, sanatlar, adetler şehir hayatı vs.) ortaya çıkaran temel itici güçtür. Onun sayesinde insanlar umranı inşa ederler ve onun kaybolmasıyla umran geriler ve mülk de sona erer. İbn Haldun'a göre bedeviler aralarındaki bu asabiyet birliğinden dolayı üstünlüğü ele geçirmekte başkalarından daha güçlüdürler. Buna bağlı olarak da değiştiklerinde (medenileştiklerinde) cesaretlerini yitirirler.

İbn Haldun'un devletlerin bir ömrü olduğu yönündeki söylemi belki de onun Mukaddime'de en çok bilinen ve atıfta bulunulan nazariyesidir. Müneccimlerin ve tabiplerin ileri sürdüklerine göre insanların tabi ömürleri 120 senedir. Yine de bunu belirleyecek olan kıranlardır (Yıldızların ve gezegenlerin birbirine yaklaşp uzaklaşması ve konumlanması). Devletlerin ömrü de kıranlara göre değişse dahi çoğunlukla 3 nesli (batın) aşmaz. Bir nesil bir şahsın ortalama ömrüdür. Bu da büyüme, gelişme döneminin son bulduğu 40 yaşına tekabül eder. 120 sene çok istisnai bir durumdur.

Devletin ömrünü üç nesle ayıran İbn Haldun, birinci neslin çetin hayat şartlarını göğüsleme, cengaverlik, savaşçılık gibi bedeviliğin özelliklerini taşıdığını söyler. Asabiyet onların koruyucu kalkanı ve muhafaza eden çatısıdır. Kılıçları her daim hazır ve keskindir.

İkinci nesil ise refaha ermiş ve bedevi hayattan hadari hayata adım atmıştır. Asabiyetin keskinliği kısmen ilk nesle göre körelir. Fakat ne olursa olsun, ilk nesle yetiştikleri için iyi hasletlerin çoğu onlarda mevcuttur. İlk zamanları takip gayreti her daim mevcuttur.

Üçüncü nesil ise asabiyet ve yırtıcılığını kaybetmiştir. Refah ve lüks son haddine ulaşır. Savaşçılıklarını kaybederler ve kendilerini halka bambaşka bir şekilde gösterme gayreti içerisinde çırpınırlar. Onların gözlerini boyamaya çalışırlar. Devleti korumak için hami arayışına girerler. İşte bu devletin ihtiyarlaması ve çöküş sürecidir. Bunları anlatırken bazı devlet ve hükümdarlardan örneklerle konuyu işler.

Devletlerin geçireceği evreleri 5'ayırır. İlk devre karşı koyanların boğulma ve ortadan kaldırılması evresidir. İlk devrede yanında olan ve yabancıları boyunduruk altına almak hususunda en büyük yardımcı olan yakınlar ve soydaşlar ön plandadır. İkinci evre tam tersi şekilde yabacıların destekleri ve yardımlarından medet umularak yakınları uzaklaştırma evresidir. Üçüncü evre iktidarın nimetlerinden faydalanma ve refah evresidir. Büyük binalar, köşkler, devlete mal olacak muazzam eserler meydana getirilir. Dördüncü evre barış ve kanaat dönemidir. Öncekiler takip edilir. Onların yolunun kaybedilmesinin bedelinin çok ağır olacağı korkusunun etkin olduğu bir evredir. Beşinci ve son evre ise israf, saçıp savurma evresidir. Ehliyet rafa kaldırılır ve ihsanlar artırılır. Tecrübe ve ehil sahipleri uzaklaştırılır ve gelirler kişilere ihdas edilir. Ordu teşkilatı da bozulur. İbn Haldun bu dönemi bir hastalık olarak tarif eder.

Devletlerin doğup geliştikleri ve nihayetinde yaşlanarak çöktükleri şeklindeki bu nazariye, devletin çökmekten ve yıkılmaktan asla kurtulamayacağına işaret eder. Tıpkı bir insan gibi yaşlılıktan sonra gençleşmenin

olmayacağı gibi devletinde de yaşlılıktan geriye dönmesi mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında İbn Haldun'un devletlere determinist bir nazariye ile yaklaştığını söyleyebiliriz. İbn Haldun'un; " Suyun suya benzediğinden çok geçmiş geleceğe ve hale benzer." sözü onun mutlak belirlenimci olduğuna yorulmaktadır.

İbn Haldun, bedevi insanların ahlak başta olmak üzere kanaatkarlık, dayanıklılık, cesaret, yardımseverlik, sadakat gibi birçok erdem ve faziletleri taşıdığını söylerken hadari insanların ise bu erdemlerden uzak, yolunu kaybetmiş, yozlaşmış, korkak, tembel, rahatına düşkün, müsrif gibi sıfatları bünyelerinde barındırdıklarını söyler. Bunun yansımalarını hayatında bulmak mümkündür. Zira onun, bedevi toplumlarda bulunduğu kesitlerde siyasetin pusundan ve kaostan uzakta, kendisine çok hürmet gösteren ve sahip çıkan bu insanlara karşı bir sempatisinin ve minnet duygusunun olması, tam da ihtiyaç duyduğu zamanda gelen bu desteklerin düşüncesinde çok derin bir iz bırakmış olması oldukça manidardır. Tabi kendisinin hadari toplumları bu şekilde tanımlaması yüksek mevkilerde bulunduğu dönemlerde kendi şahsi tecrübeleri ve gözlemlerini yansıtan doğal bir yansımadır. Nitekim biz biliyoruz ki İbn Haldun hiçbir devlette sarsılmaz bir sadakat ve hizmet aşkı içerisinde olmamıştır. (Çünkü Kuzey Afrika'nın tüm devletlerinde bulunmuş ve görevler almıştır). Belki de bu, onun yozlaşmış olarak nitelediği bu sistem ve toplumdan kendisini beri kılma şekliydi ya da tam tersi kendisinin bu sistem ve toplumdan farkında olmadan etkilenmiş olduğunun göstergesiydi.

Onun devletleri bu şekilde anlama çabası ve çöküşlerine böylesine bir nazariye ile bakmasında etkili olan şöyle bir yorumda kuşkusuz yanlış sayılmayacaktır. " Yapıları birbirine hemen hemen özdeş olan Kuzey Afrika devletleri, birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Ancak bunların yükselişleri ve çöküşleri iç nedenlere bağlıydı. Kuşkusuz bu durum İbn Haldun'u geleneksel tarihçilerinkinden değişik bir tarih anlayışına yöneltmişti. Kuzey Afrika imparatorluklarının yıkılışını yabancı fatihlere bağlayamadığı için, olay tarihçiliğinin yeterli gördüğü tarihsel etkenlerin dışında kalan tarihsel etkenler aramak zorunda kaldı, Mağrib'in XIV. yüzyıldaki büyük siyasal kararsızlığı onu, perspektiften yoksun bir olaylar toplamını anlamlı kılacak bütünlüklü bir açıklama aramaya itti."

İbn Haldun'un İslam geleneği açısından etkisi muazzam boyuttadır. Gerek tarih alanında ortaya koymuş olduğu prensipler, ilkeler gerek umran bilimi adında bir çalışma sahası ve bilim tahdis etmesi onun bu etkisinin sebeplerinin başlıca iki tanesidir. Umran bilimi ile adeta yeni bir bilim kurmuş ve bugün çağdaş bilim insanların pek çoğunun sosyoloji olarak kabul ettiği bu bilimin ilk temsilcisi olmuştur. Toplum, her türlü faaliyetleri, eylemleri ve birbirleriyle her türlü ilişkileriyle bir toplumdur. Bu insanın muhtaç olduğu bir yaşam tarzıdır. İnsan beraber yaşamak vasıtasıyla yaşamını devam ettirebilir. Her insan ait olduğu toplumun yansımalarını üzerinde taşır. Bir teşbih yapacak olursak toplumun ve çevrenin etkisi onun parmak izi gibidir. Zira her nereye giderse gitsin bu iz onun kimliğini ve aidiyetini ortaya çıkarır.

İbn Haldun'un tarihçiliğinin nazari temelleri ve tarih ilmine dair görüş ve eleştirileri, bilhassa dünya tarihi niteliğinde kaleme aldığı büyük eseri El-İber'in girişi olarak yazdığı Mukaddimesinde çok geniş bir yelpazede ortaya konmuştur. Bu çok mühim ve çığır açan eser, kendisinden önceki tarih yazımına dair bir değerlendirme, yeni bir tarih felsefesi vücuda getirme ve eksikleri izhar etme çabasının bir yansımasıdır. İbn Haldun, belki de ilk defa bu eserle bir tarih usulü ortaya koymuştur. Nitekim İbn Haldun çağının çok ilerisinde olan bu nazariyesiyle çok kapsamlı bir tarihçiliğin en azından fikri altyapısını oluşturmuştur. Tarihte tenkit zihniyetini ihya etmeye çalışmış, tarihi tesadüflerin buluşması ya da önceki kavimlerin bağlantısız ve bağımsız hikayeleri olmaktan çıkarmış tarihin bir akış ve etkiler zinciri olduğu şeklindeki görüşüyle geleceğe de uzanabileceği fikrini ortaya atmıştır. Çok hareketli olan hayatında ilimle iştigal etmiş olmasına rağmen siyasi ve politik sahadan tam anlamıyla kendisini çekerek uzaklaşmamıştır. Çeşitli entrikaların, isyanların, komploların ve her türlü siyasi mecraların içerisinde bulunmuş, kimi zaman savaş meydanlarında kılıç savurmuştur. Bu da onun dünya görüşünün ve ufkunun bu kadar geniş ve kapsamlı olmasında şüphesiz etkili olmuştur. Yine hadari ve bedevi toplum nazariyesinde olsun, devletlerin yaşam sürelerine dair fikirlerinde olsun, bizzat içinde bulunduğu çağın ve toplumun etkilerini görmek mümkündür. Onun İslam geleneğinde ve düşünce dünyasında köklü bir yer edinmesinin temelinde işte bu gibi etkenler yatmaktadır. Bugün halen İslam tarihçilerinin ortaya koymuş olduğu bir tarih felsefesinin olmayışı, onun gibi zihin dünyasına sahip ilim adamlarına olan ihtiyacın bir

göstergesi olsa gerektir. Tarihi ciddi bir ilim olarak gören ve masalcılıktan ayırma gayretinde olan isimlerin sadece İslam dünyası için değil belki dünya genelinde tarihçilik adına ilk temsilcisi olabileceği ihtimali çok yüksektir ve göz ardı edilmemelidir. Onun tarih ilmine kazandırmış olduğu bakış açısının eşsizliği ve tarihi, bir ilmin sahip olması gereken disipline ve prensiplere kavuşturma çabası her ne kadar kelimelerle gereği gibi takdir edilmekten beyhude olsa da son yıllarda hem şahsiyeti hem de eserleri, ilmi görüş ve nazariyeleri üzerine yapılmış ve yapılmakta olan çalışmaların sayısının hızla artmakta olması ilim dünyası adına olumlu ve sevindirici bir durumdur. Onun fikirleri çok çeşitli alanlarda inceleme konusu yapılmış; siyasi, politik, iktisat, tarih gibi çeşitli alanlar açısından irdelenmeye ve bu konulara dair kapsamlı ve derin eserler vücuda getirilmeye başlanmıştır.

Yararlanılan Başlıca Kaynaklar -Albayrak, Ahmet. "Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun ". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/9 (2000), 589-602. -Albayrak, Ahmet. "İbn Haldun'un Medeniyet Tasarımı ve İnsan ", Journal of Islamic Research, 21 /1 (2010), 7-20. -Arslan, Ahmet. İbn Haldun , İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019. -Evkuran, Mehmet. "Tarihçiliğin Bunalımı ve Tarihin Doğuşu". İslami İlimler Dergisi , 3/2, (2008), 47-62. -İbn Haldun , Bilim İle Siyaset Arasında Hatıralar Et Ta'rif, çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017. -İbn Haldun, Mukaddime . çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: Meb Yayınları, 1990. -İbn Haldun. Mukaddime. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları 2018. -İrğat, Muhammet. "Tarihin Yeniden İnşası: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı", The Journal of Academic Social Science Studies, 42, (2016), 481-491. -İrğat, Muhammet. Tarihseclilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun, İstanbul: Hiperyayın, 2017. -Lacoste, Yves. İbn Haldun, Üçüncü Dünyanın Geçmiş Tarih Biliminin Doğuşu , çev. Mehmet Sert, İstanbul: Sosyalist Yayınlar, 1993. -Şulul, Kasım. "İbn Haldun'un (1332-1406) Tarih Görüşü". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 25, (2002), 147-177. -Uludağ, Süleyman. "İbn Haldun". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi . 19: 538-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1999. -Ülken, Hilmi Ziya & Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri. İbn Haldun , İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1940. -Yıldırım, Yavuz. "İbn Haldun'un Tarih Metodolojisi". Geçmişten Geleceğe İbn Haldun: Vefatının 600. Yılında İbn Haldun'u Yeniden Okumak Sempozyumu. 341-352. İstanbul: İsam Yayınları, 2006.

Yararlanılan Başlıca Kaynaklar

-Albayrak, Ahmet. "Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun ". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/9 (2000), 589-602. -Albayrak, Ahmet. "İbn Haldun'un Medeniyet Tasarımı ve İnsan ", Journal of Islamic Research, 21 /1 (2010), 7-20. -Arslan, Ahmet. İbn Haldun , İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019. -Evkuran, Mehmet. "Tarihçiliğin Bunalımı ve Tarihin Doğuşu". İslami İlimler Dergisi , 3/2, (2008), 47-62. -İbn Haldun , Bilim İle Siyaset Arasında Hatıralar Et Ta'rif, çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017. -İbn Haldun, Mukaddime . çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: Meb Yayınları, 1990. -İbn Haldun. Mukaddime. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları 2018. -İrğat, Muhammet. "Tarihin Yeniden İnşası: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı", The Journal of Academic Social Science Studies, 42, (2016), 481-491. -İrğat, Muhammet. Tarihseclilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun, İstanbul: Hiperyayın, 2017. -Lacoste, Yves. İbn Haldun, Üçüncü Dünyanın Geçmiş Tarih Biliminin Doğuşu , çev. Mehmet Sert, İstanbul: Sosyalist Yayınlar, 1993. -Şulul, Kasım. "İbn Haldun'un (1332-1406) Tarih Görüşü". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 25, (2002), 147-177. -Uludağ, Süleyman. "İbn Haldun". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi . 19: 538-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1999. -Ülken, Hilmi Ziya & Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri. İbn Haldun , İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1940. -Yıldırım, Yavuz. "İbn Haldun'un Tarih Metodolojisi". Geçmişten Geleceğe İbn Haldun: Vefatının 600. Yılında İbn Haldun'u Yeniden Okumak Sempozyumu. 341-352. İstanbul: İsam Yayınları, 2006.

-Albayrak, Ahmet. "Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun ". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/9 (2000), 589-602.

-Albayrak, Ahmet. "İbn Haldun'un Medeniyet Tasarımı ve İnsan ", Journal of Islamic Research, 21 /1 (2010), 7-20.

- Arslan, Ahmet. İbn Haldun , İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Evkuran, Mehmet. "Tarihçiliğin Bunalımı ve Tarihin Doğuşu". İslami İlimler Dergisi , 3/2, (2008), 47-62.
- İbn Haldun , Bilim İle Siyaset Arasında Hatıralar Et Ta'rif, çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- İbn Haldun, Mukaddime . çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: Meb Yayınları, 1990.
- İbn Haldun. Mukaddime. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları 2018.
- İrğat, Muhammet. "Tarihin Yeniden İnşası: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı", The Journal of Academic Social Science Studies, 42, (2016), 481-491.
- İrğat, Muhammet. Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun, İstanbul: Hiperyayın, 2017.
- Lacoste, Yves. İbn Haldun, Üçüncü Dünyanın Geçmişi Tarih Biliminin Doğuşu , çev. Mehmet Sert, İstanbul: Sosyalist Yayınlar, 1993.
- Şulul, Kasım. "İbn Haldun'un (1332-1406) Tarih Görüşü". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 25, (2002), 147-177.
- Uludağ, Süleyman. "İbn Haldun". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi . 19: 538-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ülken, Hilmi Ziya & Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri. İbn Haldun , İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1940.
- Yıldırım, Yavuz. "İbn Haldun'un Tarih Metodolojisi". Geçmişten Geleceğe İbn Haldun: Vefatının 600. Yılında İbn Haldun'u Yeniden Okumak Sempozyumu. 341-352. İstanbul: İsam Yayınları, 2006.